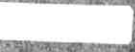

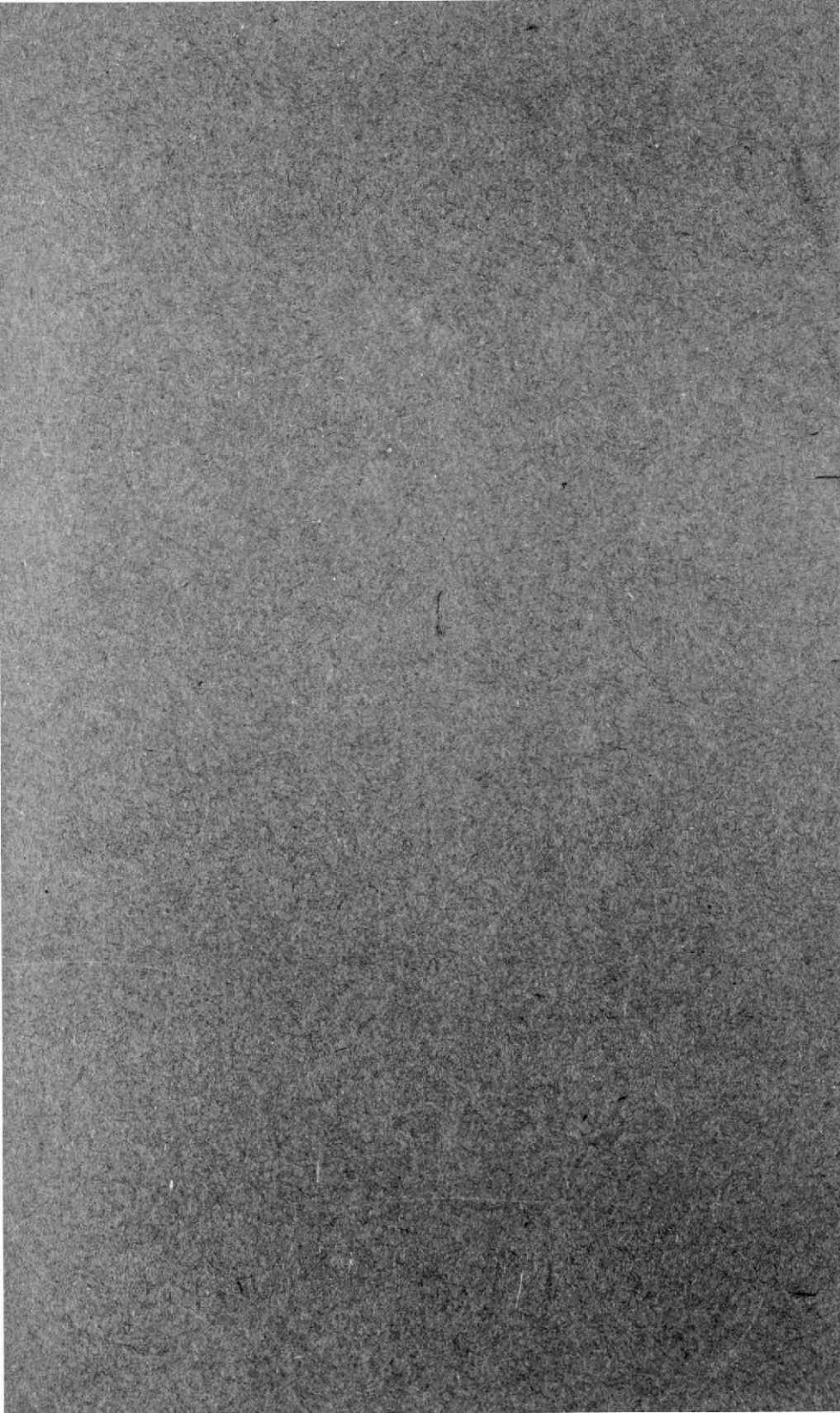
Rapport der Commissie over de fecale stoffen : uitgebracht in het departement Utrecht der Maatschappij ter Bevordering der Nijverheid, den 19 Dec. 1871

<https://hdl.handle.net/1874/233723>

mm

5

mm 010147

162 F. 25

Kast **162**

Pl. **F** No. **25**

СИБИРСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ
ИЗДАТЕЛЬСТВО

RAPPORT DER COMMISSIE

OVER

Quab.

DE FECALE STOFFEN,

UITGEBRACHT

IN HET DEPARTEMENT UTRECHT DER MAATSCHAPPIJ
TER BEVORDERING DER NIJVERHEID,

den 19. DECEMBER 1871.

*Gedrukt en uitgegeven voor rekening van het Departement,
volgens genomen besluit, in zijne vergadering van den 19.
December 1871.*

De Secretaris van het Deptn.
R. J. KOKER.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0401 7079

RAPPORT DER COMMISSIE,

BENOEMD IN

het dep. Utrecht der Maatschappij ter bevordering van Nijverheid,

IN HARE VERGADERING VAN

DEN 19 SEPTEMBER 1874.

Te onderzoeken naar den voldoende of onvoldoende afvoer en het nadeel der fecale stoffen in de steden, in verband tot de behoeften en het voordeel dier stoffen voor den landbouw en wel speciaal met het oog op den toestand te Utrecht. Men wenscht voor Utrecht aangegeven te zien op welke wijze daarin verbetering aan te brengen is.

De Commissie bestond, uit de heeren Dr. N. Mouthaan, Dr. F. W. C. Krecke, W. Jenken, W. H. Hubrecht, B. van den Berkhof, G. J. Kubes.

Deze Commissie vergaderde voor de eerste maal ten huize van den eerstgenoemde, den 13. Oct. 1871, die alstoen tevens tot rapporteur werd benoemd. In de vier bijeenkomsten is zij tot het volgende besluit gekomen.

Algemeen was men het eens dat de vraag, zooals die dáár gesteld was, te algemeen en te veel omvattend mocht heeten, maar dat de bedoeling was: onderzoek te doen naar den toestand hier ter stede. Wilde men die vraag, zooals zij daar lag, in bijzonderheden beantwoorden, dan was ze van zulk

een grooten omvang, dat de uitgebreidheid dier beantwoording met de oppervlakkigheid zou samengaan; want eenparig erkende men de onmogelijkheid om afdoende maatregelen aan te geven, die voor alle gemeenten toepasselijk waren, daar plaatselijke toestanden die voor iedere gemeente zouden moeten doen wijzigen; ja er lag zelfs bezwaar in, om voor ééne gemeente één algemeen sijsteem aan te geven, daar dit weder, naar verschillende omstandigheden, bij de toepassing wijziging zou ondergaan.

Hetgeen dus hier volgt moet beschouwd worden als alleen betrekking te hebben op de gemeente Utrecht, en naar aanleiding van de hier ter stede bestaande toestanden, gewoonten, enz.; terwijl wij bovendien nadrukkelijk doen uitkomen, dat wij ons bij de bespreking van dit onderwerp alleen bepaald hebben bij het beknopt aangeven der hoofdbeginselen, waarnaar men, bij het invoeren van verbeteringen, zou te werk moeten gaan.

Tot eene geregelde behandeling van het onderwerp der vraag heeft de Commissie die in 5 onderdeelen gesplitst, als:

1. Hoe en op welke wijze geschiedt de afvoer en de verzameling der fecale stoffen in Utrecht, en hoe is de toestand dier afvoer- en verzamelings-inrichtingen.
2. Leveren de hiervoor bestaande inrichtingen nadeelen op? Zoo ja! Welke zijn die?
3. Op welke wijze is in dit nadeel verbetering te brengen?
4. Langs welken weg zouden die verbeteringen te verwezenlijken zijn?
5. Wat is er met de verzamelde stoffen te doen, en hoe moeten die verder behandeld worden, met het oog op het nut, dat de landbouw daarvan trekken kan?

1. *Hoe en op welke wijze geschiedt de afvoer en de verzameling der fecale stoffen in Utrecht, en hoe is de toestand dier afvoer- en verzamelings-inrichtingen.*

Algemeen mag men aannemen dat de meeste stadsriolen, vooral die van de huizen der grachten, de fecale stoffen opnemen en in de grachten uitloozen. De beschrijving en ligging dier riolen vindt men naauwkeurig opgegeven door Dr. F. W. C. Krecke, in de „Verslagen van de vereeniging tot verbetering der volksgezondheid, stuk V, bl. 115.” Waarnaar wij korthedshalve verwijzen.

Bij de andere huizen, die niet in grachten of riolen loozen, vallen de fecale stoffen in putten, waaronder er vele zijn, die, hoewel waterdicht en goed afgesloten, toch den vloeibaren inhoud door eene boven in den put aangebrachte buis of uitloozingspijp in de stadsriolen overbrengen. In de meeste huizen echter, en dit geldt vooral van de oude stad, vindt men gestapelde putten, dat zijn putten, wier steenen niet met kalkspecie zijn verbonden. Deze putten hebben open voegen, waardoor het vloeibare deel van den inhoud in den bodem kan zakken, waardoor zij in geruimen tijd niet behoeven geleidigd te worden. Ten einde dat wegzakken in den bodem nog te bevorderen, zijn de meeste dier putten zonder steenen bodem, en heeft men, om de verstopping van dien bodem voor te komen, daarop gebracht een zoogenaamden „man,” dat is, een van steenen gestapelde kegel rondom een dieper in den bodem tot op de „wel” gegraven gat. De steenen kegel is dan de filtreer, die de vloeibare deelen doorlaat, om dan, met de wateren der wel vermengd, weg te kunnen zakken.

De nieuwe huizen, aangebouwd na de invoering van de verordening op het bouwen en sloopen van den 20 April 1859, hebben putten, die, volgens deze verordening, zoo dicht moeten zijn, dat van den inhoud niets in den bodem kan dringen. Zoolang die putten nieuw, en zorgvuldig naar die veror-

dening aangelegd zijn, zullen zij in den eersten tijd aan de bedoeling beantwoorden; doch eenparig is men van oordeel dat de metselspecie, hoe goed en hard in den aanvang ook, op den duur tegen de inwerking der fecale stoffen niet bestand kan blijven; nog gezwezen van de vaak voorkomende ruwe en mogelijke oneerlijke behandeling dier putten, waardoor zij worden beschadigd en de waterdichtheid verstoord. handelingen, die van algemeene bekendheid worden geacht.

Eene controle op de voortdurende dichtheid der eenmaal goed aangelegde putten acht men volstrekt onmogelijk, ofschoon wel noodzakelijk, zal de verordening aan het doel beantwoorden.

Met uitzondering van een zeer enkel geval, kan de Commissie eenparig als zeker aannemen, dat de afvoer en de verzameling der fecale stoffen uit het oogpunt van Hygiëne onvoldoende is, daar de bovengenoemde Verordening, om de aangevoerde redenen, de nadeelen geenszins voorkomt, die men met hare invoering meende verholpen te hebben; daar de ondervinding geleerd heeft, dat metselwerk na verloop van korter of langer tijd door de inwerking der fecale stof wordt verstoord, zoodat die goed aangelegde putten niet meer in den toestand blijven, waarin zij bij den aanleg waren, en derhalve deze Verordening geene zekerheid aanbiedt, dat hare goede bedoeling bestendig blijft. Wat hier van het metselwerk der putten is gezegd, geldt eveneens voor de gemetselde riolen.

2. *Leveren de hiervoor bestaande inrichtingen nadeelen op? Zoo ja! Welke zijn die?*

Zooals bij de beantwoording der vorige vraag reeds is aangegeven, dat men als zeker mag aannemen, dat goed metselwerk op den duur niet waterdicht zal blijven, en dat eene controle op die putten ondoenlijk mag heeten, zoo laten zich de gevolgen daarvan gemakkelijk aantoonen.

Na verloop van zekeren tijd geraakt dan zulk een goed aangelegde put nagenoeg gelijk aan een gestapelden, en de vloeistoffen en gassen ontsnappen door de openingen in den bodem.

Aangezien nu hier ter stede het zoogenaamde welwater, dat wat hier gedronken wordt, niets anders is dan zakwater, d. i. regenwater, dat door den bodem heen zakt en op geringe diepte daaruit wordt opgepompt, zoo is het gemakkelijk in te zien, dat de schadelijke stoffen, in den bodem aanwezig, dit water moeten verontreinigen. De scheik: ~~onder~~ onderzoeken van het water hier ter stede hebben dit aangetoond, en zeer terecht al de aandacht doen vestigen op de putten en riolen, als de bronnen dier verontreiniging.

Verschillende commissiën en personen hebben dan ook herhaaldelijk gewezen op de nadeelen, die deze toestand aan de gezondheid der inwoners oplevert, zoowel het gebruik van zulk water, als het inademen van de gassen, door de ontbinding dier stoffen voortgebracht.

Opnieuw wordt weder door Uwe Commissie hierop de aandacht gevestigd, overtuigd, dat het belang der volksgezondheid eischt, dat de openbare meening daarop gevestigd blijve, totdat eindelijk de besturen, met de zorg voor de openbare gezondheid belast, afdoende maatregelen ter verbetering zullen invoeren. Daarom moet alles, wat strekken kan tot voorlichting van den langer onhoudbaren toestand, en van de middelen ter verbetering, openbaar worden, en de voortdurende zorg blijven van allen, die de volksgezondheid ter harte gaat. Het allermeest hier ter stede moet het oog gevestigd blijven op beerputten en riolen, omdat zij den bodem verontreinigen, wiens water wij drinken. Maar ook het verontreinigde grachtwater mag niet over het hoofd worden gezien; hoewel dit zeer zelden tot drinkwater dient, bezigt men het toch tot technische doeleinden, waaronder de bereiding van bier in de eerste plaats is te noemen.

Bij al deze voor de gezondheid niet gering te schatten nadeelen, voegt zich ook nog dit, dat, door het wegvoeren der fecale stoffen door riolen, slechte putten en grachten, al die stoffen ten eenenmale voor den landbouw verloren gaan, waardoor het produceerend vermogen van den bouwgrond, d. i. hier het voedend vermogen, en de algemeene rijkdom verminderen.

3. *Op welke wijze is in dit nadeel verbetering te brengen?*

Bij de laatstelijk aangelegde woningen, heeft men de eigenaars verplicht de beerputten niet meer binnen de huizen, maar daar buiten in de straat aan te leggen. Het kan zijn, dat de oorzaak voor die veranderde zienswijze is gelegen in het gemakkelijker ledigen dier putten buitenshuis, maar het kan ook zijn om deze putten op grooter afstand te brengen van de welputten.

Die voorzichtigheid is dan zeker prijzenswaardig, maar zij veronderstelt de verontreiniging van de welputten door de beerputten, en de onmogelijkheid der controle op de voortdurende goede gesteldheid dezer laatsten. Beide gevallen leveren alsdan *je* nieuwe bijdragen voor de onvolkomenheid der bestaande Verordening op dit punt, en toonen de noodzakelijkheid aan, om haar naar de tegenwoordige betere kennis en de opgedane ervaring te wijzigen of door eene andere te doen vervangen.

Wanneer wij dus over de in te voeren verbeteringen ons gevoelen zullen mededeelen, dan wenschen wij nogmaals te herinneren, dat dit alleen betrekking zal hebben op de hoofdbeginselen, zonder verder in nadere bijzonderheden van technische of finantiëelen aard te treden.

Verder wenscht de Commissie, dat men wel in het oog houde, dat alles, wat zij tot verbetering zal aangeven, door dit hoofdbeginsel wordt beheerscht, dat de fecale stoffen in de bewaarplaatsen korten tijd moeten aanwezig blijven, en zoo veel mogelijk vóór de ingetreden gisting verwijderd worden.

Na al het aangevoerde over de gemetselde beerputten moeten die, als onvoldoende, worden afgekeurd, en daar deze afkeuring ook in zekere mate voor de uit cement vervaardigde putten en riolen geldt, komt uwe Commissie tot het eenparige besluit, dat alleen gegoten ijzer afdoende mag heeten.

Zij wenscht dan voor te stellen, dat er door en voor rekening der gemeente gegoten ijzeren reservoirs worden gelegd in de gemeentegronden. Zulk een reservoir, voor eene straat of gedeelte eener straat of voor een blok huizen, moet voldoende capaciteit bezitten, om al de fecale stoffen dier huizen maar deze ook alleen te ontvangen. Iederen huiseigenaar zou men dan moeten verplichten, de privaten door ijzeren buizen met dit reservoir in verbinding te brengen, welke buizengeleiding binnenshuis tot aan den voorgevel, voor rekening der eigenaars, van daar af tot in het reservoir voor rekening der gemeente zou moeten komen.

De eigenaars zijn dan tegen afstand van hunne fecaliën van de kosten der lediging en het onderhoud der putten ontheven. Voor de huizen aan de grachten zou zulk een reservoir in de werven kunnen liggen, met dezelfde bepaling daarin alleen de privaten te loozen.

De bestaande riolen in straten en grachten kunnen dan gerust in gebruik blijven voor den afvoer van het hemel- en menagewater, omdat dit water hoogst zelden ziektekiemen bevat en het vuil daarin zeer sterk verdund is. Die riolen of waterlozingskanalen, van welke sommiger loop onbekend is, en die evenals de beerputten niet meer waterdicht zullen zijn, konden in den bestaanden toestand blijven, aangezien ze nu geene fecaliën meer opnemen, en alleen het hemel- en menagewater ontvangen, dat, zoo dit al in den bodem trekt, genoegzaam zal gefiltreerd worden, om het weinige vuil, dat het bevat, daaraan af te staan, en het drinkwater niet meer te verontreinigen.

Mocht het blijken, dat eenige eigenaars ongezind waren

die verbindingsbuizen aan te leggen, dan moest men hen verplichten binnen zekeren tijd den gemetselden of gestapelde beerput te vervangen door eenen ijzeren binnenshuis aan den voorgevel, en voor den nieuwen aanbouw geene andere dan ijzeren beerputten toe te laten. 1)

4. *Langs welken weg zouden die verbeteringen te verwezenlijken zijn?*

Bij de beantwoording van dit deel der vraag, gevoelt de Commissie maar al te zeer de bezwaren, daaraan verbonden.

Zonder ons in te laten met de rechtskwesties van eigendom en verjaarde of verkregene rechten, waarvan de beantwoording aan rechtsgeleerden is op te dragen, en alzoo niet tot de bevoegdheid dezer Commissie behoort, zoo meent men toch eenparig de volgende punten ter overweging te mogen vaststellen:

1. Dat eene verbetering in den bestaanden toestand hier ter stede noodzakelijk en dringend gevorderd wordt in het belang der openbare gezondheid.

2. Dat met de bestaande gemeente-verordening die verbetering niet te verkrijgen is, evenmin als zij de opgegeven nadeelen voorkomt.

3. Dat volgens art. 135 der gemeente-wet de zorg voor den openbaren gezondheidstoestand der gemeenten is opgedragen aan den Gemeente-raad en dat het Dagelijksch bestuur, volgens art. 179, met het toezicht daarover is belast, ja, dat hen, volgens art. 180 der gemeente-wet, de bevoegdheid is verleend "te doen wegnemen, te beletten" enz. des noods ten koste des overtreders alles, wat met die

1) Wij achten het onnoodig hier in technische bijzonderheden dezer reservoirs, te treden, zoo van inhoud, vorm, afmeting als anderzins, dewijl dezen naar plaatselijke gesteldheid zullen moeten gewijzigd worden. Dit zelfde geldt voor hare plaatsing, welke aan een, met de plaatselijke gesteldheid bekend bouwkundige is op te dragen.

verordening in strijd is, zelfs is hen, volgens de wet van 30 Augustus 1853, Staatsblad n°. 83, toegestaan de huizen des ondanks binnen te treden. 1a
18

Naar het oordeel der Commissie verzet zich derhalve niets tegen het maken eener nieuwe verordening tot verkrijging van verbetering, naar de grondbeginselen door ons aangegeven.

Mochten er echter desniettemin juridische bezwaren bestaan, die eene onmiddellijke invoering, naar onze denkbeelden, in den weg staan, dan zou men mogelijk, naar aanleiding van art. 238 der gemeente-wet, in verband met art. 230 dierzelfde wet, voor het genot en het gebruik van gemeentewerken en eigendommen, waartoe de grachten en riolen wel te rekenen zijn, aan de onwilligen voor het gebruik der uitloozing daarin, eene zóó hooge belasting of recognitie kunnen opleggen, dat het eigenbelang het algemeen belang zou in de hand werken.

Indien er echter in de toepassing, omtrent deze kwesties eenige rechtsonzekerheid mocht bestaan, dan ware dit wellicht tot eene beslissing te brengen met de bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanhangige wet op „de besmettelijke ziekten enz.,” terwijl dan de voor te schrijven verbeteringen voor alle gemeenten, ook voor het platteland, geldende konden worden gemaakt.

Wij bevelen dit punt met den meesten aandrang ter overweging dezer Maatschappij.

Om, in afwachting eener wettelijke regeling van Hooger macht, alreeds nu met eenige verbetering aan te vangen, zou men naar het oordeel der Commissie moeten beginnen met de bestaande verordening te vervangen door eene andere, met toepassing der door ons aangegevene verzameling in ijzeren reservoirs en het heffen eener belasting; het verder aan de goede gezindheid der eigenaars overlatende, om, al dan niet, voor hunne rekening hunne privaten daar in te leiden naar de voorschriften, daaromtrent vast te stellen.

In verloop van tijd zullen, meent Uwe Commissie, meer en meer de eigenaars toetreden, vooral wanneer het mogelijk ware, gelijktijdig daarmede eene hooge belasting te heffen voor het gebruik van stads, riolen en grachten. Bij den nieuwen aanbouw is onmiddellijke toepassing dezer reservoirs mogelijk.

Dat de inrichting der urinoirs naar ons aangegeven denkbeeld verandering behoeft, spreekt wel van zelf. De uitloozing in de riolen van thans moet vervangen worden door eene in een vervoerbaren bak, vat of pot.

De termijn, binnen welken de geheele verandering zal moeten geschied zijn, zouden wij niet te kort willen stellen, bijv. 25 à 30 jaren, opdat de invoering geleidelijk en gemakkelijk zou kunnen plaats hebben, met de minste bezwaren voor de eigenaars der perceelen, als voor de financiën der gemeente. Eene gedwongen invoering binnen korteren termijn acht de Commissie minder geraten. Houdt men aan het algemeen beginsel streng de hand, dan zal reeds van lieverlede verbetering komen, en eenmaal een tijdperk aanbreeken, dat het verontreinigen van den bodem ophoudt.

Naar het der Commissie is voorgekomen, zijn dikwijls voorgestelde verbeteringen niet tot stand gekomen, omdat men de invoering op eenmaal algemeen of in een te kort tijdsbestek verlangde.

5. *Wat is er met de verzamelde stoffen te doen, en hoe moeten die verder behandeld worden, met het oog op het nut, dat de landbouw daarvan trekken kan?*

Indien men van het verzamelen en verkoopen der gemeentefallen, dóór en vóór rekening der gemeente, afzag, waaroemtrent de gevoelens der Commissie verdeeld zijn, dan moet men tot openbare verpachting overgaan.

Wanneer de gemeente onmiddelijk zelve begint met de opvangning der fecale stoffen, naar ons beginsel in ijzeren

reservoirs voor alle openbare gebouwen, zooals: scholen, ziekenhuizen, kazernen, gevangenissen en meer andere, dan zal het reeds terstond voor een pachter der moeite waardig zijn, de exploitatie aan te vangen, en voor de gemeente voordeelijker voorwaarden doen bedingen.

De wijze, waarop, en de voorwaarden, waaronder die verpachting zou moeten plaats hebben, wenschen wij aan de wijsheid van den Gemeenteraad over te laten; doch alleen als ons eenparig gevoelen aan te geven, dat het in het belang der gemeente, in dat van den pachter, als niet minder in dat van den landbouw zijn zal, als van *al* de verkregene afvallen, *geene* uitgezonderd, een *compost* of *mengmest* worde gemaakt, waartoe de terreinen van de tegenwoordige aschbelt kosteloos aan den pachter konden worden in gebruik afgestaan.

De gronden, waarop de Commissie voorslaat, om van al de afvallen, die de gemeente oplevert, een meng- of compostmest te maken, zijn de volgende:

De verschillende afvallen, als fecale stoffen, asch, straatvuilnis, keuken- en fabrieksafvallen en dergelijken, hebben ieder op zichzelf eene verschillende mestwaarde, en komen in ongelijke hoeveelheden voor. Het ware dan mogelijk dat, door de meest begeerde stof geregeld af te zetten, die van minder mestwaarde, zooals bijv. de asch, zich vooral des winters in zulk eene groote hoeveelheid ophoopte, dat dit zorg kon baren. Vermengt men daarentegen alle afvallen dooreen, dan ruimt alles geregeld op en vindt in den mengmest eene plaats. Doch er zijn nog andere voordeelen aan deze vermenging verbonden: de fecale stoffen zijn het boven allen, die de schadelijkste en stinkendste gassen geven. Door ze te vermengen met asch, straatvuil en keukenafval, voorkomt men veel van die uitwasemingen.

Dat daarmede voldoende desinfectie zou verkregen zijn, kunnen wij niet aannemen, maar wij zouden wenschen, dat, vooral wanneer alles eenigen tijd bewaard bleef, die desinfectie

wierde voltooid, door toevoeging van aarde, turfmoel, drooge bagger en door *kool*.

De bladeren der boomen, waarvan de verzameling ook aan den pachter is opgedragen, en waarvan de hoeveelheid in deze gemeente nog al aanzienlijk is, konden met de gedroogde bagger, op eene eenvoudige wijze, in hoopen, met aarde bedekt, eene verkooling ondergaan, welke plantaardige kool een aller uitmuntend, nog niet genoeg gewaardeerd, desinfectiemiddel oplevert.

Deze kool, en in 't algemeen alle versch gebrande kool, bezit het vermogen de Ammonia en het gezwaveld-waterstofgas, de meest stinkende gassen, vast te houden, waardoor het verlies aan Ammonia wordt voorkomen en de mest zijne waarde blijft behouden. Behalve deze eigenschap kan de kool veel vocht in zich opnemen, hetgeen de mengmest drooger en vervoerbaarder maakt. Dit laatste punt is een niet minder gewichtige reden om het maken van compostmest aan te raden.

Zal de gemeente voor hare opofferingen eenige geldelijke vergoeding ontvangen, dan moet het haar streven zijn, de verpachtingssom zoo hoog mogelijk op te drijven. Zij zal dit kunnen verkrijgen, wanneer van den anderen kant de pachter voor zijn mest den hoogst mogelijken prijs kan maken; en dit zal dan alleen mogelijk zijn, wanneer hij die mest kan verkoopen aan hen, die er de meeste behoefte aan hebben. Dit nu is mogelijk onder deze twee voorwaarden:

Vooreerst, dat die mest naar alle plaatsen vervoerbaar zij — en ten tweede, dat de koopers, hier de landbouwers, dien kunnen verkrijgen op tijden, dat zij dien verlangen.

Om aan de eerste voorwaarde te voldoen, moet de mest in een half droogen toestand verkeeren, die het vervoer in karren, schepen en schuiten mogelijk maakt; en daar de stank geheel is weggenomen, althans geheel kan weggenomen zijn, hetzij dan door kool alleen, of in vereeniging met chemicaliën

en de andere stoffen, zal er geen bezwaar bestaan, dien mest te zenden, waarheen men goedvindt.

Maar ook het tweede voordeel is niet gering te schatten.

Welke waarde zal een mest hebben, hoe goed overigens in gehalte, als de landbouwer dien moet ontvangen op tijden, dat zijne gewassen te velde staan, tijdens den oogst of in den winter. Neen, dan alleen heeft die voor hem de grootste waarde, als hij daaraan behoefte heeft en dien terstond brengen kan, waar hij het verlangt.

Met deze erkenning is dan tevens uitgesproken: de noodzakelijkheid tot oprichting van bewaarplaatsen voor den mengmest en het voortdurend toezicht over de desinfectie.

Zal zulk eene inrichting beantwoorden aan het doel, dat de mengmest niets van zijn gehalte aan oplosbare deelen verlieze, hetgeen geldelijk verlies voor de gemeente zou zijn, dan moeten die bewaarplaatsen overdekt of overkapt zijn, ten einde het wegspoelen door den regen te verhoeden. Zulke inrichtingen, de gemeente Groningen leert het ons, kunnen zeer eenvoudig zijn; doch die bekapping benevens de gemetselde vloeren en put, hoe eenvoudig ook aangelegd, vereischen uitgaven, welke men zeker niet van den pachter zal kunnen vorderen, tenware hij de paching over een lange reeks van jaren en tegen geringen prijs verkreeg; twee voorwaarden, die niet in het belang der gemeente zijn.

Alhoewel er hoegenaamd geen vrees kan bestaan voor een geregelden afzet van zulk een mengmest, omdat de vraag naar mest, voortdurend in dezelfde mate toeneemt, als de hooge prijzen der landbouwproducten de vermeerderde productie opwekt, zoo zou het wenschelijk kunnen zijn, ten einde zich van een goeden afzet te verzekeren, dat met krachtige hand de ontginning van heidegronden wierde aangevat.

In het belang der gemeente-financiën, maar nog meer in het belang van de openbare gezondheid, en den algemeenen welvaart zou het nuttig zijn, dat er onderzoek werd gedaan

naar de verplichting der gemeenten, om hare heide en zandgronden te verkoopen of te ontginnen.

Wij eindigen met den wensch, dat onze bemoeiingen niet vruchteloos mogen zijn geweest, maar er toe zullen leiden, dat men spoedig de handen aan het werk sla tot verbetering van eenen langer onbestaanbaren toestand, waarbij dan de steden zullen zijn gebaat en den lande welvaart, rijkdom, arbeid en zegen toevloeien; dan voorzeker zou de Commissie de schoonste belooning erlangen voor haren arbeid.

B. VAN DEN BERKHOF,
W. H. HUBRECHT,
W. JENKEN,
DR. F. W. C. KRECKE,
G. J. KUBES,
DR. N. MOUTHAAAN, rapporteur.